स्फूर्त
क्र.न.३

स्तोत्र

विष्णुसहस्रनामभाष्य

६९८ / स्तो. ३५५ ३५५

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ सच्चिदानंदरूपाय कृष्णायाक्लिष्टकारिणे नमो वेदांतवे
द्याय गुरवे बुद्धिसाक्षिणे कृष्णद्वैपायनं व्यासं सर्वलोकहिते रतं वेदाब्जभास्करं वंदे समाधिनिल
यं मुनिं सहस्रमूर्तेः पुरुषोत्तमस्य सहस्रनेत्राननपाददबाहोः सहस्रनाम्नां स्तवनं प्रशस्तं निरुच्य
ते जन्मजरादिशांत्यै श्रीवैशंपायनो जनमेजयमुवाच श्रुत्वेति धर्मानभ्युदयनिःश्रेयसोत्पत्तिहे
तुभूतान् वेदलक्षणान् अशेषेण कात्स्न्येन पावनानि पापक्षयकराणि च सर्वशः सर्वप्रकारैः श्रु
१ त्वा युधिष्ठिरो धर्मपुत्रः शांतनवं शंतनुसुतं भीष्मं सकलपुरुषार्थसाधनमल्पप्रयासमनल्पफ
लं सुखसंपाद्यमनुक्तमिति कृत्वा पुनर्भूय एवाभ्यभाषत प्रश्नं कृतवान १ युधिष्ठिर उवाच कि
वैशंपायन उवाच श्रुत्वा धर्मानशेषेण पावनानि च सर्वशः युधिष्ठिरः शांतनवं पुनरेवाभ्यभाष
त १ उ युधिष्ठिर उवाच किमेकं दैवतं लोके किंवाप्येकं परायणं स्तुवंतः कमर्चंतः प्राप्नुयुर्मा
नवाः शुभं ॥ २ ॥
मेकं दैवतं देव इत्यर्थः स्वार्थे तल् प्रत्ययः तत् हितयोर्विधानात् लोके लोकनहेतुभूते समस्तवि
द्यास्थाने उक्तं किंवाप्येकं परायणं परमयनं प्राप्यं परायणं अस्मिन् लोके एकं परायणं
च किं यदाज्ञायां प्रवर्त्तते सर्वे यस्मिन् दृष्टे भिद्यते हृदयग्रंथिश्छिद्यंते सर्वसंशयाः क्षी
यंते चास्य कर्माणि यस्य विज्ञानमात्रेणानंदलक्षणो मोक्षः प्राप्यते यद्विद्वान्न बिभेति कु
तश्चन यस्य विष्णोः स्मरणं विद्यते पुनर्भवः यस्य वेदनात्तदेव भवति यद्विद्यायाः परः पंथान्यः शा
नास्ति तदुक्तं एकं परायणं लोके तत् किमिति द्वितीयः प्रश्नः कं तं देवं स्तुवंतः गुणसंकीर्तनं
कुर्वंतः कमर्चंतः बाह्यमाभ्यंतरं चार्चनं विविधं कुर्वंतः मानवाः मनुपुत्राः शुभं कल्याणं स्व १

परमो मतः

को धर्मः पूर्वोक्तलक्षणः सर्वेषां धर्माणां मध्ये भवतः परमः प्रकृष्टो मतोऽभिप्रेत इति पंचमः प्रश्नः
किं जपन् उक्तस्वरूपं अनुमानसलक्षणं जपं कुर्वन् जंतुर्जननधर्माऽत्र जनन ज शब्देन ज[illegible]स्तवा
दिषु यथा योग्यं सर्वप्राणिनाम् अधिकारं सूचयति जन्मसंसारबंधनात् जन्म अज्ञानविजृंभितानां
अविद्याकार्याणां उपलक्षणं संसारोऽविद्या तदभ्यां पहृद्बंधनं तस्मान्मुच्यते मुक्तो भवतीति षष्ठः
प्रश्नः जन्मसंसारबंधनादितीदमुपलक्षणं मितरबंधफलानामपि प्रत तुराणां मोक्षस्य प्राधान्यस्था
पनार्थं ॥३॥ भीष्म उत्तरमुवाच सर्वेषां शुश्रूषूणां भयहेतुं भीष्मः मोक्षधर्मादीनां प्रवक्ता सर्वज्ञः

को धर्मः सर्वधर्माणां भवतः परमो मतः ॥ किं जपन्मुच्यते जंतुर्जन्मसंसारबंधनात् ॥३॥ भीष्म उवाच जग
त्प्रभुं देवदेवमनंतं पुरुषोत्तमं ॥ स्तवन्नामसहस्रेण पुरुषः सततोत्थितः ॥४॥

जगत्प्रभुमिति षट्प्रश्नाः क्रमात्ता स्तवयाद्यास्तेषोऽनंतराजस्य विशेषस्यः प्रश्नोऽनेन श्लोके
न परिहृयते जगतः स्थावरजंगमात्मकस्य प्रभुं स्वामिनं देवदेवं देवानां देवं अनंतं देशतः
कालतो वस्तुतश्चापरिच्छिन्नं पुरुषोत्तमं क्षराभ्यां कार्यकारणाभ्यामुत्कृष्टं नाम[illegible]
सहस्रेण नाम्नां सहस्रेण स्तुवन् संकीर्तयन् सततोत्थितो नित्यमुद्युक्तः पुरुषः पूर्णत्वात्
पुरिशयनाद्वा सर्वदुःखातिगो भवेदिति सर्वत्र संबध्यते ॥४॥

(1A)

२तर४

(2)

लोको ह्यपवर्गः तस्य नियंतृत्वाद् ब्रह्मादीनामपीश्वरत्वात्सर्वलोकमहेश्वरस्तं लोकं तेषु
ह्यपवर्गस्वाभाविकेन बोधेन साक्षात्पश्यतीति ६
उत्तरश्लोकेन चतुर्थः प्रश्नः समाधीयते तमेवाभ्यर्चयन् वाह्यार्चनं कुर्वन् नित्यं सर्वेषु का
भक्तिभजनं तात्पर्यं तया पुरुषमव्ययं विनाशक्रियारहितं ध्यायन् अभ्यंतर्चनं कुर्वन्
स्तुवन् पूर्वोक्तेन नमस्यन् नमस्कारं कुर्वन् पूजाशेषभूतमुयं स्तुतिनमस्कारलक्ष
णं यजमानः पूजकः फलभोक्ता अथवार्चयन्नित्यनेन उभयविधार्चनमुच्यते ध्याय
न् स्तुवन्नमस्यन्निति मानसं वाचिकं कायिकं चोच्यते ॥५॥ तृतीयं प्रश्नं परिहरति उत्तरै
स्त्रिभिः पादैः अनादिनिधनं षड्भावविकाररहितं विष्णुं व्यापनशीलं सर्वस्य लोकस्य तत्र इति
२ तमेवाभ्यर्चयन्नित्यं भक्त्या पुरुषमव्ययं ॥ ध्यायन् स्तुवन्नमस्यंश्च यजमानस्तमेव च ॥५॥ २
अनादिनिधनं विष्णुं सर्वलोकमहेश्वरं ॥ लोकाध्यक्षं स्तुवन्नित्यं सर्वदुःखातिगो भवेत् ॥६॥
ब्रह्मण्यं सर्वधर्मज्ञं लोकानां कीर्तिवर्धनं ॥ लोकनाथं महद्भूतं सर्वभूतभवोद्भवं ॥७॥
लोकाध्यक्षं स्तुवन् नित्यं निरंतरं स्तुवन् सर्वदुःखातिगो भवेदिति त्रयाणां साधारणं फलं च
सर्वाणि आध्यात्मिकादि दुःखानि अतिक्रम्य गच्छतीति सर्वदुःखातिगो भवेत् पात् ६ तमेव स्तुत्यं वि
शिनष्टि ब्रह्मण्यं ब्रह्मणो ब्रह्मणाय तपसे प्रकृतये सर्वान् धर्मान् जानातीति सर्वधर्म
ज्ञः तं लोकानां प्राणिनां कीर्तिं यशांसि स्वशक्त्यनुप्रवेशेन शनैर्वर्धयतीति तं लोकैर्नाथ्यते या
च्यते लोकाननुपतापयन्नाशास्ते लोकानामीष्टे इति वा लोकनाथस्तं महद्ब्रह्म विश्वोत्कर्षेण वर्तमानत्वा

द्भूतं ३

तत् भूतं परमार्थसत्यं सर्वभूतानां भवः स
सादौ यत्तत्काशा भवतीति सर्वभूतवा
द्भवस्तं ७

(2A)

पंचमं श्लोकं समाधत्ते सर्वेषां वेदशास्त्राणां धर्माणां मे वक्ष्यमाणो धर्मोऽधिकतम इति मे मम
मतोऽभिप्रेतः यद्वा तथा तात्पर्येण पुंडरीकाक्षं हृदयपुंडरीके प्रकाशमानं वासुदेवं स्तवैर्गुणसंकी
र्तनैस्तन्नामस्तुतिभिः सदार्चेत् सत्कारपूर्वकमर्चनं करोति नरो मनुष्य इति यत एष धर्म
इति संबंधः अत्र स्मृतितात्पर्याणां स्वधर्ममस्याधिक्ये किं कारणमुच्यते हिंसादिपुरुषांतरद्रव्य
देशकालादिनियमानपेक्षत्वमाधिक्ये कारणं यथा यन्नकृते यजन् यज्ञैस्त्रेतायां द्वापरेऽर्चय
यदाप्नोति तदाप्नोति कलौ संकीर्त्य केशवमिति श्रीविष्णुपुराणवचनात् जप्येनैव तु संसिद्ध्येद्ब्रा

एष मे सर्वधर्माणां धर्मोऽधिकतमो मतः यद्भक्त्या पुंडरीकाक्षं स्तवैरर्चेन्नरः सदा ६

ह्मणो नात्र संशयः कुर्यादन्यन्नवा कुर्यान्मैत्रो ब्राह्मण उच्यत इति मानववचनं जपस्तु सर्व
धर्मेभ्यः परमो धर्म उच्यतेऽहिंसया हि भूतानां जपयज्ञः प्रवर्तत इति महाभारते यज्ञा
नां जपयज्ञोऽस्मीति भगवद्वचनं एतत्सर्वमभिप्रेत्य एष मे सर्वधर्माणां धर्मोऽधिकतमो मत
इत्युक्तं ६ इतीयं प्रश्नं समादधाति परमं प्रकृष्टं महद्‍ब्रह्म तत्तेजः श्वेतन्मतत्त्वानां सर्वावभासकं येन
सूर्यस्तपति तेजसेद्धः तद्देवा ज्योतिषां ज्योतिः न तत्र सूर्यो भाति न चंद्रतारकमित्यादि श्रुतेः परमं त
पत्याज्ञापयतीति तपः यदिमं च लोकं सर्वाणि भूतानि योऽन्तरो यमयतीत्यंतर्यामि वाह्नि शो ब्रह्म नियंतृ
त्वं भयतो भीषास्माद्वातः पवते इत्यादि च तैत्तिरीयके तपति इत्येवात तपः तपस्वि श्रेष्ठ यदि इत्यस्य धातो
रूपं अस्य श्रेष्ठं यं मनवः किन्नामिति महत्त्वं एष सर्वेश्वर इति श्रुतेः परमं सत्यादित्तत्त्वानां ब्रह्म
महनीयतया महत्परमं प्रकृष्टं परायणां पुनरावृत्तिशंकावर्जितं परमं गृहं स्थानं सर्वत्रा

परंते अत्रा दित्सादिकं आवर्त्यंते सर्वत्र यो देव इति वि शि [illegible]
[illegible] ष्यते यो देवः परमं तेजः परमं तपः परमं ब्रह्म परमं परायणं स एकः सर्वभूतानांप रा
२ परा मिति वाक्यार्थः ९ । प्रथम प्रश्नोत्तरमाह पवित्राणां पावनानां तीर्थादीनां पवित्रं यः परम
स्तः पुमान् ध्यातो हृदः कीर्तितः स्तुतः संपूजितः स्मृतः प्रणतः पाप्मनः सर्वानुद्गन्मूलयतीति
परमं पवित्रं संसारबंधहेतुभूतं पुराणपुरुषम् कंकर्मतत्कारणं चाज्ञानं सर्वं नाशयति
(3) स्वयात्मज्ञानेनेति वा पवित्राणां यः पवित्रं [illegible] रोगपम थीं [illegible] भोगां [illegible] वानुषंगिकान्
परमं यो महत्तेजः परमं यो महत्तपः परमं यो महद्ब्रह्म परमं यः परायणं ९ । पवित्राणां पवि
त्रं यो मंगलानां च मंगलं दैवतं देवतानां च भूतानां योऽव्ययः पिता । १० । नि दो हि यः समुत्सृ
ददाति ध्यातो नित्यम यव गीप्रुद्रोह हरिः चिंत्यमानः समस्तानां क्लेशानां हा
न्याखिलं चान्यत्सोऽव्यक्तः किं न चिंत्यते ध्या [illegible] यां देवं स्नानादिषु चक्रमें स्तु प्राय श्चित्तं
हि सर्वस्य दुस्कृतस्येति वै श्रुतिः अतिपातकयुक्तोपि ध्यायन्निमिषमच्युतं भूयस्तपस्वी
भवति पंक्तिपावनपावनः आलोड्य सर्वशास्त्राणि विचार्य च पुनः पुनः इदमेकं सुनिष्पन्नं
ध्येयो नारायणः सदा हरिरेकः सदा ध्येयो भवद्भिः सत्वसंस्थितैः ॐ मित्येव सदा विप्राः २
पठत ध्यात केशवं अभिधत्ते हृदयग्रंथिश्छिद्यते सर्वसंशयाः दीयंते चास्य कर्माणि तस्मिन्
दृष्टे परावरे यन्नामकीर्तनं भक्त्या विलापनमनुत्तमं मैत्रेयाशेषपापानां धातूनामिव

पावकः अवशेनापि यन्नाम्नि कीर्तिते सर्वपातकैः पुमान्विमुच्यते सद्यः सिंहत्रस्तैर्मृगैरिव
ध्यायन्कृते यजन्यज्ञैस्त्रेतायां द्वापरेऽर्चयन् यदाप्नोति तदाप्नोति कलौ संकीर्त्य केशवं
हरिर्हरति पापानि दुष्टचित्तैरपि स्मृतः अनिच्छयापि संस्पृष्टो दहत्येव हि पावकः ज्ञानतो
ऽज्ञानतो वापि वासुदेवस्य कीर्तनात् तत्सर्वं विलयं याति तोयस्थं लवणं यथा यस्मिन्न्यस्तमतिर्न या
(3A) ति नरकं स्वर्गोपि यच्चिंतने विघ्नो यत्र निवेशितात्ममनसो ब्राह्मोपि लोकोऽल्पकः मुक्तिं चेतसि
यः स्थितोऽमलधियां पुंसां ददात्यव्ययः किं चित्रं यदघं प्रयाति विलयं तत्राच्युते कीर्तिते शा
मापालं जलं वह्नेस्तमसो भास्करोदयः शांतिः कलेरघौघस्य नामसंकीर्तनं हरेः हरेर्नामैव नामै
व नामैव मम जीवनं कलौ नास्त्येव नास्त्येव नास्त्येव गतिरन्यथा स्मृत्वा विष्णुं वासुदेवं पायोजोय
तेन यः विस्नोः संपूजन्नित्यं सर्वपापं प्रणाश्यति सर्वदा सर्वकार्येषु नास्ति तेषाममंगलं येषां हृ
दिस्थो भगवान्मंगलायतनं हरिः गंगास्नानसहस्रेषु पुष्करस्नानकोटिषु यत्पापं विलयं याति
स्मृतेनश्यति तद्धरौ प्रायश्चित्तान्यशेषाणि तपःकर्मात्मकानि वै यानि तेषामशेषाणां कृष्णानुस्मर
णं परं कलिकल्मषमत्युग्रं नरकार्तिप्रदं नृणां प्रयाति विलयं सद्यः सकृद्यत्रानुसंस्मृते सकृस्मि
ते सकृस्मितोऽपि गोविंदो नृणां जन्मशतैः कृतं पापराशिं दहत्याशु तूलराशिमिवानलः यथाग्निरुद्धत
शिखः कक्षं दहति सानिलः तथा चित्तस्थितो विष्णुर्योगिनां सर्वकिल्बिषं जनार्दनं भूतपतिं जगद्गुरुं स्म
रन्मनुष्यः सततं महामुने दुःखानि सर्वाण्यपहंति साधव यत्पशेषकाव्याशीच यान्न भीप्सते केत्ताव
त्रोपि दोषाढ्यो विषयासक्तमानसः कृत्वापि सकलं पापं गोविंदं संस्मरन्नशुचिः वासुदेवमनो यस्य ज
पहोमार्चनादिषु तस्यांतरायो मैत्रेय देवेंद्रत्वादिकं पदं त्रैलोक्याधिपतिमप्रभावमीषत्प्रशाम्यशि

सि ४

रसाप्रभविष्णुमीशं जन्मांतरप्रलयकल्पसहस्रजातमाशुप्रणाशमुपयाति नरस्य पापं एको हि कृष्णस्य
कृतप्रणामो दशाश्वमेधावभृथेन तुल्यः दशाश्वमेधी पुनरेति जन्म कृष्णप्रणामी न पुनर्भवाय अतसी
पुष्पसंकाशं पीतवाससमच्युतं ये नमस्यंति गोविंदं न तेषां विद्यते भयं शाठ्येनापि नमस्कारः प्रयुक्तश्चक्र
(५) पाणये संसारस्थूलत्वं धानामुद्वेजनकरो हि सः इत्यादिस्मृतीतिहाससर्ववचनेभ्यः मंगलत्वं सुखं तत्साध
कं तज्ज्ञापकं च तेषामपि परमानंदलक्षणं परं मंगलमिति मंगलानां च मंगलं दैवतं देवतानां च देवः द्यो
४ तनादिभिः समुत्कर्षेणावर्त्तमानत्वात् भूतानां यो व्ययः पिता इतः पिता जनकः यो देवः स एकं दैवतं लोक इति
वाक्यार्थः एको देवः सर्वभूतेषु गूढः सर्वव्यापी सर्वभूतांतरात्मा धर्माध्यक्षः सर्वभूताधिवासः सा
क्षी चेता केवलो निर्गुणश्च यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वं यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मै तं ह देवमात्मबुद्धि
प्रकाशं मुमुक्षुर्वै शरणमहं प्रपद्ये इति श्वेताश्वतराणां मंत्रोपनिषदि सोयं देवत एकमेवाद्वितीय
मिति छांदोग्ये हरिरेकः सदा ध्येयो भवद्भिः सत्त्वसंस्थितैः उमित्येवं सदा विप्राः पठत ध्यात केशवं आ ४
श्वमेध खलु देवीनामेकस्त्वं पुरुषोत्तम धर्मे ... सिम हावाहो नान्यात्वत्तोस्ति कश्चन इति हरिवंशे ए
हिरण्यगर्भ इत्यादयो मंत्राः कस्मै देवाय इत्यत्र एकारेणापि नैकदेवत प्रतिपादकाः तैत्तिरीयके अग्निर्य
श्लो २१ थैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव एकस्तथा सर्वभूतांतरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो ब
हिश्च वायुर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव एकस्तथा सर्वभूतांतरात्मा रूपं
रूपं प्रतिरूपो बहिश्च सूर्यो यथा सर्वलोकस्य चक्षुर्न लिप्यते चाक्षुषैर्बाह्यदोषैः एकस्तथा
सर्वभूतांतरात्मा न लिप्यते लोकदुःखेन बाह्यः एको वशी सर्वभूतांतरात्मा एकं रूपं बहुधा

(5A)

पः करोतीति तमात्मस्थं येऽनुपश्यंति धीरास्तेषां सुखं शाश्वतं नेतरेषां नित्यानां चेतनानां एको बहूनां
यो विदधाति कामान्तमात्मस्थं येऽनुपश्यंति धीरास्तेषां शांतिः शाश्वती नेतरेषामिति किं च
ह्मीषु वृह्नवा इदमग्र आसीदेक [illegible] मेव नान्योतोस्ति द्रष्टेत्यादि हृदहृदारण्यके अनेजदेकं म
नसो जवीयः तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यत इतीशावास्ये आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसी
त् [illegible]नान्यत् किंचन सर्वेषां भूतानामंतरः पुरुषः स म आत्मेति विद्यात् एकं सद्विप्रा बहु
धा वदंति एकं संतं बहुधा कल्पयंति द्यावा भूमी जनयन् किंचन सर्वेषां भूतानामंतरः पुरु
षः स म आत्मेति विद्यात् एकं सद्विप्रा बहुधा वदंति एकं संतं बहुधा कल्पयंति द्यावा भूमी जनयन्
देव एकः एको दधार भुवनानि विश्वेत्यादै सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः परित्यज्य मा
मेकं शरणं व्रजेत्येवमादि गीतोपनिषत्सु ननु कथमेको देवः जीवपरयोर्भेदात् न तत्सृष्ट्वा तदेवानु
प्राविशत् स एष इह प्रविष्ट [illegible] आनखाग्रेभ्य इत्यादि श्रुतिभ्योऽविकृतस्य परस्य
बुद्धितद्वृत्तिसाक्षित्वेन प्रवेशश्रवणादभेदः प्रविष्टानामितरेतरभेदात् परात्मनानैक्यमिति चेन्न ए
को देवो बहुधा सन्निविष्टः एकः सन्बहुधा विचचार त्वमेको सि बहूननुप्रविष्ट इत्येकस्यैव बहु
धा प्रवेशश्रवणात् प्रविष्टानां परस्य च न भेदः हरिरेकः सदा ध्येयो भवद्भिः सत्वसंस्थितैः ॐमि
त्येवं सदा विप्राः यद्यतत ध्यातकेशवं आश्रवे यःखलु देवानामेकस्त्वं पुरुषोत्तम धन्यश्चासि महा
बाहो लोके नान्योस्ति कश्चनेति हरिवंशे भवति च मनोर्माहात्म्यख्यापनि श्रुतिः यद्वै किंच मनुरवद
त् तद्भेषजमिति मनुना चोक्तं सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि संपश्यन्नात्मयाजी वै स्वारा

निजकर्मभदाद्धि भिन्नचित्तैर्वृथा भूपेयं ज्ञानैर्विमुह्य विशोकमशेषतो भादि निरस्तसंगमेकं सदैकं परमं परेशं स वासुदेवो र
न्यम धिगक्रतीति सृष्टिस्थित्यंतकरंणीं ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकां स संज्ञां याति भगवानेकएव जनार्दनः तस्मान्नवि
ज्ञानमृतेस्ति किंचित्क्वचित्कदाचिद्द्विज वस्तुजातं विज्ञानमेकं न यतोस्ति किंचित् दासमस्तदेहेषु पुमानेकोव्य
वस्थितः तदाहि कोभवान्कोहं तदेतद्धि फलं वचः सितनीलादिभेदेन यथैकं दृश्यते नभः भ्रांतिदृष्टिभिरात्मा
पितथैकः सन्पृथक्पृथक्एकः समस्तं यदिहास्ति किंचित्तदच्युतोनास्ति परंततोन्यत् सोहं स च त्वं स
च सर्वमेतदात्मस्वरूपं त्यज भेदमोहं इतीरितस्तेन स राजवर्यस्तत्याज भेदं परमार्थदृष्टिः सकलमिद
(5) महं च वासुदेवः परमपुमान् परमेश्वरः स एकः इतिमतिरचला भवत्यनंते हृदयगते व्रजतान् विहाय दूरा
त् यथा हवं सुधा सर्वं सत्यमेतद्दिवौकसः अहं भवो भवंत अथ सर्वं नारायणात्मकं विभूतयस्तु यास्तस्यता
सामेव परस्परं स्माविकल्पन्यूनताव ध्यवाचकत्वेन वर्तते भवानहं च विश्वात्मन् एकमेव हि कारणं ज
गतोस्य जगत्यर्थे भेदेनावां व्यवस्थितौ त्वया यदभयं दत्तं तद्दत्तं मम भयं मया मत्तो विभिन्नात्मानं द्रष्टुमर्हसि
शंकरः योहं स त्वं जगच्चेदं सदेवासुरमानुषं अविद्यामोहितात्मानः पुरुषा भेददर्शिनः इति श्रीवि
ष्णुपुराणे विष्णोरन्यं तु पश्यंति ये मां ब्रह्माणमेव च कुतर्कमतयो मूढाः पच्यंते नरकेष्वधः ये च मूढा
4 दुरात्मानो भिन्नं पश्यंति मां हरेः ब्रह्माणं च ततस्ते वै भ्रूणहत्यासमं वधमिति भविष्यपुराणे महेश्व
रवचनं तथा हरिवंशे कैलाशयात्रायां महेश्वरवचनं आदिस्त्वं सर्वभूतानां मध्यमंतस्तथा भवान् त्वत्तः
सर्वमभूद्विश्वं त्वयि सर्वं प्रलीयते अहं त्वं सर्वगो देवत्वमेवाहं जनार्दन आवयोरंतरं नास्ति 4
शब्दैरर्थैर्जगत्त्रये नामानि तव गोविंद यानि लोके महंति च तान्येव मम नामानि नात्र कार्या

(5A)

तिचारयाात्बदुपासाडगन्नाथडयासाममगोयुते [illegible] नियश्चत्वांद्विषतेदेवसमांहेष्टिनसशयः
त्वद्विस्तारीयतोदेवात्म्रहं भूतपतिस्ततःनतदस्तिविभोदेवयत्तेविरहितंकचित्‌यदासीद्वर्ततेते
यच्चयच्चभाविजगत्सतेसर्वंत्वदेवदेवेशविनाकिंचित्त्वयानाहीत्यादिवाक्यानिएकत्वप्रतिपाद
कानिअन्यपराणामपिमंत्रार्थवादानांप्राधान्यमंगीकर्तव्यंतेषामप्रा [illegible] धान्यकथनेनोरगत्वंगतत्वा
न्नद्भुषस्यकथंत्राषयस्तुपरिष्ठ्रांतौइत्यादिमहाभारतेसहस्रनामजप्यस्यानुरूपंस्नानमुच्यते

यतःसर्वाणिभूतानिभवंत्यादियुगागमे॥ यस्मिंश्चप्रलयंयांतिपुनरेवयुगक्षये॥११॥

यस्मिन्देवाश्चवेदाश्चपवित्रंकृत्स्नमेकतांव्रजेत्तन्मानसंस्नानंयत्रस्नात्वामृतोभवेत्‌ज्ञानह्रदेध्यानजले ज१
रागद्वेषमलापहेयःस्नातिमानसेतीर्थेसयातिपरमांगतिंआत्मानदीसंयमतोयपूर्णासत्यह्रदा
शीलतटादयो[illegible]र्मिःतत्राभिषेकुरु [illegible] पां[illegible]युत्र [illegible] नवारिणाशुद्ध्यतिचांतरात्मेतिमहाभारतेमा
नसचिंतनमेव [illegible] १० यदेकदैवतंप्रस्तुतंतस्योपलक्षणमुच्यतेयतोयस्मात्सर्वाणिभूतानिभवं
तिउद्भवंतिआदियुगागमेयस्मिंश्चप्रलयंविलयंयांतिये [illegible] पुनर्भूयएवेत्यवधारणान्नान्य
स्मिन्‌यर्थः युगक्षयेमहाप्रलयेचकारान्मध्यपिअस्मिंस्तिष्ठंति यतोवाइमानिभूतानिजायं
तेयेनयातानिजीवंतियत्प्रभिसंविशंतीतिश्रुते ११

विष्णुधर्मे च वचनात् ॥११॥ पद्य पिपरस्य ब्रह्मणः षष्ठीगुणा क्रियाजातिरूढिनां शब्दप्रवृत्तिहेतूनां निमित्तशक्यानां चासंभवस्त
थापि स गुणो ब्रह्मणि ॥५

(6) तस्यैवं तत्त्वितस्यैक दैवतस्य लोकप्रधानस्य लोकप्रधानस्य लोकनहेतुभिः प्रतिपाद्यस्य जगन्ना
थस्य भूपते विस्रोर्व्यापनशील स्य नाम्नां सहस्रं पापभयं चापहंतीति पापभयापहं मे मत्तः
श्रृणु काः पुमनाभूत्वा श्रव धारय एक स्यैव समस्त स्य ब्रह्मणो हि जसत मनाम्नां व द्भुत्वं लोका
नामुयकारकं रं श्रृणु निमित शक्यो नाम्नां भेदिन्य दुदीरणात् विभिन्नान्मेव साध्यं ते फलानि हि
जुसतमुयक्कं कि मन्नाम तस्यत नौ स्मिन्नेव वस्तु नि सा धकं पुरुषव्याद्यु सोम्य क्रूरेषु वस्तुषि ति
सविकारे च सर्वात्मत्वात्तेषां शब्दप्रवृत्तिहेतूनां संभवात् सर्वे शब्दाः परस्मिन्पुंसि प्रवर्तंतेतत्र या
निनामानि गौणानि गुणयो विष्णुधर्मे च वचनात् ॥११॥ पद्यपिपरस्य ब्रह्मणः षष्ठीगुणा क्रियाजाति
तस्य लोकप्रधानस्य जगन्नाथस्य भूपते ॥ विस्रोर्नाम सहस्रं मे श्रृणु पापभयापहं ॥१२॥ यानि
नामानि गौणानि विख्यातानि महात्मनः
रूढीनां शब्दप्रवृत्तिहेतूनां निमित्तशक्यानां चासंभवस्तथापि स गुणो ब्रह्मणि ॥ गात्रवृत्तानि ते
षु यानि विख्यातानि प्रसिद्धानि ऋषिभिर्मंत्रदृग्भिः परिगीतानि महांश्चासावात्मा चेति चात्मोति यदा
दत्ते यच्चात्ति विषयानिह यच्चास्य संततो भावस्तस्मादात्मेति कीर्त्यते इति वचनादयमेव महात्मा त
स्याचिंत्यप्रभावस्यतानि वक्ष्यामि भूतये पुरुषार्थचतुष्टय सिद्धये पुरुषार्थचतुष्टयार्थिनामिति अ
त्रैतामसहस्रे आदित्यादिशब्दानामर्थांतरे प्रसिद्धानामादित्याद्यर्थानां तद्विभूतित्वेन तदात्म
स्यैव स्तुतिरिति प्रसिद्धार्थग्रहणेपि स्तुतिरिति त्वं भूतात्मा चेंद्रियात्मा च प्रधानात्मा तथा भवान् आत्मा
च परमात्मा च त्वमेकः पंचधा स्थितः ज्योतींषि विष्णुर्भुवनानि विष्णुर्वनानि विष्णुर्गिरयो दिशश्च नद्यः स
इमे ३

(6A)

श्र[illegible]मइत्यर्थः अंतर्बहिश्चतत्सर्वंव्याप्यनारायणः स्थितइतिव्याप्तिश्रुतेः विशतेर्वानुक्प्रत्ययांतस्य
रूपं विष्णुरिति यस्माद्विष्टमिदं सर्वंतस्यशक्त्यामहात्मनः तस्मादेवोच्यते विष्णुर्विशधातोः प्रवे
शनादिति यद्वुद्देशेनवषट्क्रियावट्कारः यस्मिन् यज्ञेवावषट्क्रियायज्ञोवैविष्णुरितिश्रुतेः य
ज्ञोवषट्कारः वषट्कारात्मनादेवान्प्रीणयतीतिवाप्रजापतिश्चवषट्कारश्चेतिदेवतावाभूतं
चभव्यंचभवच्चभूतभव्यभवंतितेषांप्रभुः कालभेदमनादृत्यसन्मात्रप्रतियोगिकमैश्वर्यमस्ये
तिप्रभुत्वं रजोगुणंसमाश्रित्यविरिंचरूपेणभूतानिकरोतीति भूतकृत् तमोगुणमधिष्ठाय
रुद्रात्मनाकृंततिहिनस्तीतिवा सत्वगुणमधिष्ठायभूतानिबिभर्तिधारयतिपोष
यतीतिवाभूतभृत् प्रपंचरूपेणभवतीतिकेवलंभवत्येवेतिवाभावः भवनंभावः सत्ता
त्मकोवाभूतानामात्माअंतर्यामीभूतात्मा । एषआत्माअंतर्यामीतिश्रुतेः भूतानिभा
निभावयतिजनयतिवर्द्धयतीतिवाभूतभावनः । १४ ॥ भूतकृदादिभिर्गुणात्तत्त्वंप्रा
तंप्रतिषेधतिपूतात्मेतिपूतश्चात्मायस्यसपूतात्माकर्मधारयोवाकेवलोवा…

निर्गुणाश्चेति श्रुतेः गुणेणाय रागः स्वेच्छातः पुरुषस्येति कथ्यते परमश्चासावात्मा चेति परमात्मा कार्य्य
कारणाविलक्षणो नित्यशुद्धबुद्धमुक्तस्वभावः मुक्तानां परमा प्रकृष्टा गतिः गंतव्या देवता पुनरावृत्त्यसं
(७) भवात् तद्गतस्येति मुक्तानां परमा गतिः मामुपेत्य तु कौंतेय पुनर्जन्म न विद्यते इति भगवद्वचनं नव्येति
नास्य व्ययो विनाशो विकारो वा विद्यत इत्यव्ययः अजरो इति श्रुते पुरं शरीरं तस्मिन् शेते इति पुरुषः
८ नवद्वारं पुरं पुण्यमेतैर्भावैः समन्वितं व्याप्य शेते महात्मा यत्तस्मात् पुरुष उच्यत इति महाभारते यद्वा
स्य स्तैर्व्यस्ताक्षरयोगात् आसीत् पुरा पूर्वमेवेति विग्रहं कृत्वा व्युत्पादितः पुरुषः पूर्वमेवाहमासमिति तत पुरुष

पूतात्मा परमात्मा च मुक्तानां परमा गतिः ॥ अव्ययः पुरुषः साक्षी क्षेत्रज्ञोऽक्षर एव च ॥१५॥

श्रुतेः पुरुष भूरिषु उत्कर्षशालिषु सत्वेषु सीदतीति वा पुरूणि फलानि सनोति ददातीति वा पुरूणि भु
वनानि संहारसमये स्यतीति अंतं करोतीति वा पूर्णत्वात् वा सदनाद्वा पुरुषः पूरणात् सदनाच्चैव ततोऽ पुरु
त षोत्तम इति पं च मेवेदं साक्षाद् दव्यवधानेन स्वरूपबोधेन पश्यति सर्वमिति साक्षी द्रष्टरि संज्ञाया ८
ति मिं पाणिनि वचनादिनि प्रत्ययः क्षेत्रं शरीरं जानातीति क्षेत्रज्ञः आतोऽनुपसर्गे कः इति कः प्रत्ययः
क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धीति भगवद्वचनात् क्षेत्राणि च शरीराणि तेषां चैव यथा सुखं तानि वेत्ति स यो
गात्मा ततः क्षेत्रज्ञ उच्यत इति वृद्धपुराणे स एव अक्षरः इत्यक्षरः परमात्मा अश्नोते वा सर्वप्रत्ययात्
स्वरूपमक्षर इति एवकारात् क्षेत्रज्ञाक्षरयोरभेदः परमार्थतः तत्त्वमस्यादि श्रुतेः चकाराद्व्यवहारिको
भेदः प्रसिद्धेः प्रमाणत्वात् १५

ज्ञानेंद्रियाणि सर्वाणि निरुध्य मनसा सह एकत्वभावना योगः क्षेत्रज्ञपरमात्मनोः तदवाप्यत योगः
योगं विचारयंति जानंति लभंत इति वा योगविदः तेषां नेता ज्ञानिनां योगक्षेमं वहन्नाद्दिनेति योगविदां नेता तेषां
सततयुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहमिति भगवद्वचनात् प्रधानं प्रकृतिर्माया पुरुषो जीवः तयोरीश्वरः प्रधान
पुरुषेश्वरः नरस्य सिंहस्य चावयवा यस्मिन्लक्ष्यंते तद्वपुर्यस्य स नारसिंहवपुः यस्य वक्षसि नित्यं श्रीः स श्रीमा
न् अभिरूपाः केशा यस्य स केशवः केशाद्वोऽन्यतरस्यामिति वप्रत्ययः प्रशंसायां यद्वा कश्च अश्च ईशश्च त्रि
मूर्तयः केशास्ते यद्वशे वर्तंते स केशवः केशिवधाद्वा यस्मात्त्वं एष दुष्टात्मा हतः केशी जनार्दन तस्मात्केश

योगो योगविदां नेता प्रधानपुरुषेश्वरः॥ नारसिंहवपुः श्रीमान्केशवः पुरुषोत्तमः।।१६॥

वनामात्त्वं लोके गेयो भविष्यसीति विष्णुपुराणोक्तेः श्रीकृष्णं प्रति नारदवचनं पृषोदरादित्वात् कत्वं साधु
त्वं कत्यन्ना पुरुषाणामुत्तमः पुरुषोत्तमः अत्र निर्द्धारणाद् इति षष्ठी समासप्रतिषेधो न भवति जात्या
द्यनपेक्षया समर्थत्वात् यत्र पुनर्जातिगुणक्रियाद्यपेक्षया पृथक्क्रियते तत्रासमर्थत्वात् तन्नि
षेधः प्रवर्त्तते मनुष्याणां क्षत्रियः शूरतमः गवां कृष्णा गौः संपन्नक्षीरा अध्वगानां धावन्नशी
घ्रतमः दत्तेष्वत्र अथवा पंचमी समासः तथा च भगवद्वचनं यस्मात्क्षरमतीतोहमक्षरा
रादपि चोत्तमः अतोस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तम इति ।।१६।।

असतश्च सतश्चैव सर्वस्य प्रभवाप्ययात् सर्वस्य सर्वदा ज्ञानात् सर्वमेतं प्रचक्षते इति भगवद्व्यासव
चनात् सर्वः शृणोति सकलाः प्रजाः संहार इति शर्वः निस्त्रैगुण्यतया शुद्धत्वात् शिवः सब्र
ह्मा स शिव इत्यभेदोपदेशात् शिवादिनामभिर्हरिरेव स्तूयते स्थिरत्वात् स्थाणुः भूताना
(४) मादिःकारणत्वादिति भूतादिः प्रलयकालेऽस्मिन् सर्वं निधीयत इति निधिः कर्मण्यधिकरणे

सर्वः शर्वः शिवः स्थाणुर्भूतादिर्निधिरव्ययः संभवो भावनो भर्त्ता प्रभवः प्रभुरीश्वरः ॥१७॥

चेति किप्रत्ययः स एव निर्विशिष्यतेऽव्यय इति अनश्वरो निधिरित्यर्थः स्वेच्छयो समीची
नं भवनमस्येति संभवः धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे इति भगवद्वचनात् अथ दुष्टवि
नाशाय साधूनां रक्षणाय च स्वेच्छयो संभवाम्येव गर्भदुःखविवर्जित इति च सर्वेषां भो
५१ क्तॄणां फलानि भावयतीति भावनः सर्वफलदातृत्वं फलमत उपपत्तेरित्यत्र प्रतिपादितं प्र ८८
पंचस्याधिष्ठानत्वेन धारणाद्भर्त्ता प्रकर्षेण महाभूतान्यस्माज्जायंत इति प्रभवः प्रकृष्टो भ पृष
वो जन्मास्येति वा सर्वासु सामर्थ्यातिशयात्प्रभुः निरुपाधिकमैश्वर्यमस्येतीश्वरः

सर्वेश्वर इति श्रुतेः ॥१७॥

स्वयमेव भवतीति स्वयंभूः स एव स्वयमुद्बभाविति मानववचनं येषां यदुपरि भवति स स्वयं भवतीति
वा स्वयंभूः परिभूः स्वयंभूरिति मंत्रवर्णात् अथवा स्वयंभूः परमेश्वरः स्वतंत्रो भवति न परतंत्रः
सर्वदेति परांचि खानि व्यतृणात् स्वयंभूरिति मंत्रवर्णात् शं सुखं भक्तानां भावयतीति शंभुः आदित्य
मंडलांतस्थो हिरण्मयः अआदित्यः द्वादशादित्येषु विष्णुर्वा आदित्यानामहं विष्णुरिति स्मृतेः अदितेरखंडि
(8A) तायाः अपत्यं पतिरिति वा इयं वा अदितिर्मही देवी विष्णुपत्नीमिति श्रुतेः यथादित्य एकवानेकवत्प्रतिभा
सते एवमनेकेषु शरीरेष्वेक एवात्मा अनेकवत्प्रतिभासित इत्यादित्यसाधर्म्याद्वा आदित्यः पुष्करेणोप

स्वयंभूः शंभुरादित्यः पुष्कराक्षो महास्वनः अनादिनिधनो धाता विधाता धातुरुत्तमः ।१८। वि धाता

मिते अक्षिणी यस्येति पुष्कराक्षः महान् ऊर्जितः स्वनो नादः श्रुतिलक्षणो वा यस्य स महास्वनः सन्म
हदित्यादिना समासे कृते आन्महत समानाधिकरणजातीययोरित्यात्वं अस्य महतो भूतस्य निश्वसि
तमेतद्यदृग्वेदो यजुर्वेद इत्यादिश्रुतेः आदिर्जन्म निधनं विनाशः तद्द्वयं यस्य न विद्यते सोऽनादिनि
धनः अनंतादिरूपेण विश्वं बिभर्तीति धाता कर्मणां तत्फलानां च कर्ता विधाता अनंतादीनामपि धार
कत्वात् विशेषेण दधातीति वा धातुरुत्तम इति नामैकं सविशेषणं सामानाधिकरण्येन सर्वधातुभ्यः
उत्कृष्टश्चिद्धातुरित्यर्थः धातुर्विरिंचादुत्कृष्ट इति वा नामद्वयं वा वा कार्यकारणप्रपंचधारणाच्चि
देकधातुरुत्तमः सर्वेषामुद्गतानामतिशयेनोद्गतत्वादुत्तमः ॥१८॥

शब्दादिरहितत्वात् न प्रत्यक्षगम्यः नाप्यनुमानविषयः तद्व्याप्तलिंगाभावात् नाप्युपमानसिद्धः निर्भा
गत्वेन सदृश्याभावात् नार्थापत्तिग्राह्यः तद्विनाऽनुपपद्यमानस्यासंभवात् नाप्यभावगोचरः भाव
वरूपत्वात् अभावसाक्षित्वाच्च षड्प्रमाणस्यनापि शास्त्रवेद्यः प्रमाणजन्यातिशयाभावात् यद्ये
(१) वं शास्त्रयोनित्वं कथमुच्यते प्रमाणादिसाक्षित्वेन प्रकाशस्वरूपस्य प्रमाणाविषयत्वेऽध्यास्ता
तद्रूपनिवर्तनेन शास्त्रप्रमाणकत्वमित्यप्रमेयः साक्षित्वात् हृषीकाणींद्रियाणि तेषामीशः क्षेत्रज्ञ
१० रूपभाक् यद्वा इंद्रियाणि यस्य वर्तते स परमात्मा यस्य वा सूर्यरूपस्य चंद्ररूपस्य च जगत्प्री
तिकरा हृष्टाः केशा रश्मयः स हृषीकेशः पद्मोदरादित्वात्साधुत्वं तथोक्तं मोक्षधर्मे सूर्याचं

अप्रमेयो हृषीकेशः पद्मनाभोऽमरप्रभुः विश्वकर्मा मनुस्त्वष्टा स्थविष्ठः स्थविरो ध्रुवः १८

द्रमसोः शश्वदंशुभिः केशसंज्ञितैः बोधयन् स्थापयंश्चैव जगदुत्तिष्ठथक् बोधनात्स्थाप
नाच्चैव जगतो हर्षणां भवेत् अग्नीषोमकृतैरेवं कर्मभिः पांडुनंदन हृषीकेशोऽहमीनोवरदो लो
कभावन इति जगत्कारणपद्मं नाभौ यस्य स पद्मनाभः अस्य नाभावप्येकमपि तमिति पद्मतः
पद्मोदरादित्वात्साधुत्वं अमराणां प्रभुरमरप्रभुः विश्वं कर्म क्रियत इति वा जगत् कर्म वि
श्वं कर्म यस्य स विश्वकर्मा विचित्रनिर्माणशक्तिमत्त्वाद्वि विश्वकर्मणा त्वष्ट्रा सादृश्याद्वा मननान्मा
नुः नान्योऽतोऽस्ति मंतेति श्रुतेः मंत्रो वा प्रजापतिर्वा मनुः संहारसमये सर्वभूततनूः करणात् त्व १०
ष्टा त्वक्षतेस्तनूकरणार्थात् तृच् प्रत्ययः अतिशयेन स्थूलत्वं स्थविष्ठः स्थविरः पुराणः एकस्य
स्थविरस्य नामेति वदंति चाः वयोवचनो वा स्थिरत्वात् ध्रुवः स्थविरो ध्रुव इति एकमिदं नाम

(9A)

इंद्रियैर्नग्राह्यः यतोवाचो निवर्त्तंते अप्राप्यमनसा सह इति श्रुतेः शश्वत्सर्वेषु भवतीति शाश्वतः
शिवमच्युतमिति श्रुतेः कृषिर्भूवाचकः शब्दो णश्च निर्वृतिवाचकः विष्णुस्तद्भावयोगाच्च कृष्णो भवति
शाश्वत इति व्यासवचनात् सदानंदात्मकः कृष्णः [illegible] कृषामि पृथिवीं पार्थ भूत्वा कार्ष्णाय
सो हलः कृष्णो वर्णश्च मे यस्मात्तस्मात्कृष्णो ह मर्जुन इति च महाभारते लोहितेऽक्षिणी अस्येति लोहिता
क्षः समावृषभो लोहिताक्ष इति श्रुतेः ।१ प्रलये भूतानि हिनस्तीति प्रतर्दनः ज्ञानैश्वर्यादिगुणैः संपन्नः प्र

अग्राह्यः शाश्वतः कृष्णो लोहिताक्षः प्रतर्दनः प्रभूतस्त्रिककुब्धाम पवित्रं मंगलं परं ।२०॥

भूतः ऊर्ध्वाधोमध्यभेदेन तिसृणां ककुभां मपि धामेति त्रिककुब्धामेत्येकमिदं नाम येन पुनाति यो वा
पुनाति ऋषिर्देवता वा तत्पवित्रं पुरः संज्ञायां करणे इति भगवत्याशिनि स्मरणात् इत्र
च प्रत्ययः अशुभानि निराचष्टे तनोति शुभं संततिं स्मृतिमात्रेण यत्पुंसां ब्रह्म तन्मंगलं विदुरिति वै
ष्णव पुराणवचनात् कल्याणरूपित्वान्मंगलं सर्वभूतेषु [illegible] कर्षी
त्परं ब्रह्म सर्वभूतेभ्य उत्कर्षतरं मंगलं परमित्ये

(१०) सर्वभूतनियंतृत्वादीशानः प्राणान्ददातीति प्राणदः को ह्येवान्यात्कः प्राण्यादिति श्रुतेः यद्वा प्राणान्
कालात्मना द्यति खंडयतीति प्राणान्दापयति शोधयतीति वा प्राणान्दाति लुनातीति वा प्राणदः प्राणितीति प्रा
११ णः क्षेत्रज्ञः परमात्मा प्राणस्य प्राणमिति श्रुतेः मुख्यप्राणो वा वृद्धतमो ज्येष्ठः ज्य चेत्यधिकारे वृद्धस्य चेति
वृद्धशब्दस्य ज्यादेशविधानात् प्रशस्यतमः श्रेष्ठः प्रशस्यस्य श्र इति श्रादेशविधानात् प्राणो वा ज्येष्ठ
श्रुतेः मुख्यप्राणो वा ज्येष्ठश्चेत्यधिकरणसिद्धत्वात् सर्वकारणत्वाद्वा ज्येष्ठः सर्वातिशयत्वाद्वा श्रेष्ठः

ईशानः प्राणदः प्राणो ज्येष्ठः श्रेष्ठः प्रजापतिः हिरण्यगर्भो भूगर्भो माधवो मधुसूदनः २१

ईश्वरत्वेन सर्वासां प्रजानां पतिः हिरण्मयांडांतर्वर्तित्वाद्धिरण्यगर्भो ब्रह्मा हिरण्यगर्भः सम
वर्तताग्रे इति श्रुतेः भूर्गर्भे यस्य स भूगर्भः मायाः श्रियो धवः पतिर्माधवः मधुरित्यावबोध्यात्वा
द्वा माधवः मौनाद्ध्यानाच्च योगाच्च विद्धि भारत माधवमिति व्यासवचनाद्वा माधवः मधुनामानम
सूदितवानिति मधुसूदनः कर्णमिश्रोद्भवं चापि मधुनामं महासुरं ब्रह्मणोपचितिं कुर्वन् ११
जघान पुरुषोत्तमः तस्य तातवधाद्देवदेवदानवमानवाः मधुसूदनमित्याहुर्वृषभ यश्च जना
ईनमिति महाभारते २१

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)

दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८

Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com